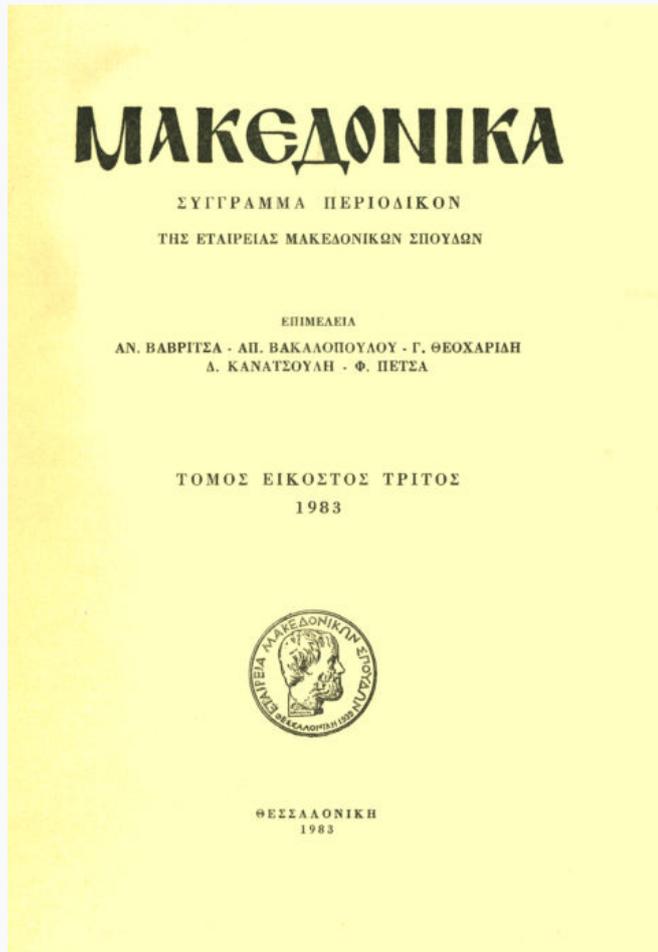

Μακεδονικά

Τόμ. 23, Αρ. 1 (1983)

Κωνσταντίνου Α. Βακαλοπούλου, Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894). Απομνημονεύματα Αναστασίου Πηχεώνα

Αθαν. Αγγελόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.349](https://doi.org/10.12681/makedonika.349)

Copyright © 2015, Αθαν. Αγγελόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αγγελόπουλος Α. (1983). Κωνσταντίνου Α. Βακαλοπούλου, Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894). Απομνημονεύματα Αναστασίου Πηχεώνα. *Μακεδονικά*, 23(1), 408–412. <https://doi.org/10.12681/makedonika.349>

ἱερὸ καὶ στὴν ἐκεῖ συνοικία τῆς πόλης καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἡ χριστιανικὴ ἀπέχθεια πρὸς τὰ εἰδωλολατρικὰ ἐξωράισε ἀργότερα σὲ «Ὁμφαλός».

2) «Disiecta membra» ἐνὸς ἰωνικοῦ ναοῦ προέρχονται σήμερα κυρίως ἀπὸ μιὰ θέση στὴ συνάντησι τῶν ὁδῶν Κρυστάλλη καὶ Διοικητηρίου, ὅπου θὰ βρισκόταν λιάν πιθανῶς τὸ ἱερὸν τοῦ Διονύσου (λίγο ἀνατολικότερα τῆς σημερινῆς πλατείας 'Αντιγινιδῶν).

3) Ἐτεῖ ἡ βυζαντινὴ συνοικία τοῦ Ὁμφαλοῦ καὶ ἡ βορειανατολικὰ αὐτῆς γνωστὴ «παλαιὰ πυρκαϊστος Ἐβραΐς» τοῦ ἐγγράφου τοῦ 1420 μετακινῶνται τῶρα ἀκόμα δυτικότερα τῆς ἀρχαίας Ἄγορᾶς καὶ σημερινῆς πλατείας τῆς λεγομένης Δικαστηρίων, ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου τὶς εἶχε τοποθετήσῃ ἡ παλαιότερη Ἐρευνα.

Γ. Θ.

Κωνσταντίνου Α. Βακαλοπούλου, 'Ο Βόρειος Ἐλληνισμός κατά τὴν πρῶμην φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἄγωνα (1878-1894). Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα, Θεσσαλονικὴ 1983, σσ. 502. Ἔκδοσις I.M.X.A., ἀριθμ. 196.

1. Ὁ συγγραφέας τῆς μονογραφίας αὐτῆς, πολὺ γνωστὸς στὴν ἑλληνικὴ καὶ στὴν ξένη ἱστορικὴ βιβλιογραφία, πιάνεται μὲ ἓνα θέμα ποῦ συγκινεῖ, γιατί εἶναι πολὺ ἀγνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄσχετους παρεξηγημένον κι ὅμως πολὺ ζωτικὸ ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ ἐθνικῆς πλευρᾶς. Μέσα ἀπὸ τὶς γραμμῆς τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἀποκαλύπτεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ πολλὰς λεπτομέρειας ἡ ἱστορικὴ καὶ πολιτιστικὴ πορεία καὶ μοῖρα τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας μὲ ἐπίκεντρο τὸ Μοναστήρι. Ἀξίζει γι' αὐτὸ μιὰ εὐρεία ἀνάλυσι τοῦ περιεχομένου τῆς καὶ κριτικὴ συζήτησι σὲ κείρινα ζητήματα ποῦ ἀναπτύσσονται σ' αὐτὴν.

Μετὰ τὸν πρόλογο (σσ. 11-13) ὁ συγγραφέας προτάσσει ἓνα εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο (σσ. 15-68), πολὺ ἀναγκαῖον ὡς κατατοπιστικὸ τῆς ὅλης προβληματολογίας τοῦ ζητήματος ποῦ τὸν ἀπασχολεῖ, ποῦ ἀναφέρεται στὴ γενικότερη θέσι τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βόρειας Μακεδονίας στὴν περίοδο 1878-1894. Θέτοντας στὴ συνέγεια σὰν ὁρόσημον τὸ ἔτος 1878 ἐξετάζει στὸ πρῶτον κύριον κεφάλαιο (σσ. 69-106) τὴν κατάστασι τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας πρὶν τὸ 1878, γιὰ νὰ ἐξειδικεύσει μετὰ τὸν λόγον στὴν ἐναρξῆ καὶ ἀνάπτυξιν τῆς πάλης τοῦ γιὰ ἐπιβίωσι στὶς ρίζες τοῦ τὴν περίοδο 1878-1881.

Ἄλλὰ δὲν ἦταν μόνο ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία, τὴν ὅποια ἐπρεπε νὰ ὑπολογίζουσι οἱ Ἕλληνες τῆς Βόρειας Μακεδονίας, τῆς ἀκρῶρειας αὐτῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· πλὴν καὶ τόσες ἄλλες ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀντίπαλας κινήσεις, ἐπιρροῆς καὶ προπαγάνδης ἐπρεπε καθημερινὰ νὰ ἀντιμετωπίζονται. Ὁ βουλγαρικὴ, ἡ σερβικὴ, ἡ ρουμανικὴ, ἡ ὀνδικτικὴ καὶ ἡ προεσταντικὴ ἀνάμειξι καὶ οἱ ἀρνητικῆς συνέπειές τῆς γιὰ τὶς ἑλληνικῆς κοινότητες τοῦ διαμερισματοῦ αὐτοῦ θίγονται στὸ δεύτερον κεφάλαιο (σσ. 107-170).

Τὸ τρίτον κεφάλαιο (σσ. 171-196) ἀναδιπλώνει πτυχῆς τῆς σχολικῆς καταστάσεως τῆς Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας στὴν περίοδο 1883-1885 καὶ πολὺ σωστά, μιὰ ποῦ ἡ σχολικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ μορφωτικὴ ἐν γένει κίνησι, κάτω ἀπὸ τὴν ἐποπτεία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως καὶ ἡ συνολικὴ κοινοτικὴ ὀργάνωσι, ἦταν καὶ εἶναι πάντοτε ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ μέσα τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπικράτησι κάποιας ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ὁμάδας, κάτω ἀπὸ ἰδιόρρυθμους συνθήκες σχέσεων κράτους καὶ ξένων κοινοτήτων ἢ κράτους καὶ Ἐκκλησίας.

Στὸ τέταρτον κεφάλαιο (σσ. 197-340) ἰχνογραφοῦνται οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων τῆς ἴδιας περιοχῆς στὴν περίοδο 1886-1894, στοὺς ὁποίους ἰδιαίτερη θέσι ἔχει ὁ δάσκαλος ἀπὸ τὴν Καστοριά Ἀναστάσιος Πηχεῶν. Στὸ παράρτημα ποῦ ἀκολουθεῖ (σσ. 341-464) δημοσιεῶνται αὐτοῦσια τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἀναστασίου Πηχεῶνα γιὰ νὰ ἀκο-

λουθήσουν στο τέλος ή βιβλιογραφία, τὸ εὐρετήριο καὶ ἡ γαλλικὴ περίληψη (σσ. 465-497).

2. Ἀναλυτικότερα τώρα ὡς πρὸς τὴν πεμπτοσύνη κάθε ἐνότητας.

Στὸ εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο τῆς ἔργασίας ἐπιχειρεῖται ἡ γενικὴ θεώρηση τῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο, ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου (1878) ὡς τὴ χρονία τῆς πτώσεως τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως Σταμπούλωφ (1894). Μὲ λεπτομέρειες ἀναλύεται τὸ καθεστῶς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπισημαίνεται ἡ παρουσία τοῦ σ' ὁλόκληρο τὸ γεωγραφικὸ χῶρο τῆς Μείζονος Μακεδονίας. Ἰδιαίτερη σημασία ἀποδίδεται στὴν ἀνάλυση καθοριστικῶν παραγόντων, ποὺ ἐπηρεάζουν πρωταρχικὰ τὴ θέση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας στὰ χρόνια 1878-1894, δηλαδὴ στὴ στάση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων.

Τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς ἔργασίας εἶναι ἀφιερωμένο στὴ διερεύνηση τῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας στὸ μεταίχμιο δύο ἱστορικῶν φάσεων πρὶν καὶ μετὰ τὸ 1878. Στὴν πρώτη ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ προσδιορίζεται ὁ πολιτικὸς ρόλος τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878 καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἀνατολικῆς κρίσεως, ἐνῶ στὴ δευτέρα ἀναλύεται μὲ πολλὰ λεπτομέρειες ἡ ἔναρξη τοῦ ἀγῶνα στὴ γεωγραφικὴ ζώνη τῆς Μέσης Μακεδονίας (1878-1881). Ἡ δευτέρα αὐτὴ ἐνότητα, ποὺ ἔχει σὴν χρονικὴ ἀφετηρία τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1878, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ «ὀρόσημο» γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, ἐξετάζει συνολικὰ τοὺς ἐντεινόμενους ἐθνικοὺς ἀνταγωνισμοὺς στὸν μακεδονικὸ χῶρο ὡς τὸ 1881.

Τὸ δεύτερο κεφάλαιο τῆς ἔργασίας καλύπτει τὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὸ 1882 ὡς τὴν πραξικοπηματικὴν κατάρχνη τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὴ Βουλγαρία (1885) καὶ ἔχει σὴν κεντρικὸν νόημα τὴ διαχτυτὴ ἀντιστασιακὴ δραστηριότητα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας ἀπέναντι στὶς ξένες κινήσεις, ἀντιδράσεις, ἐπιρροὲς καὶ προπαγάνδες τόσο στὸν ἐκπαιδευτικὸ ὅσο καὶ στὸν ἐκκλησιαστικὸ τομέα. Μὲ κάθε δυνατὴ λεπτομέρεια, ποὺ ἀντλεῖται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀρχεῖα, διαφωτίζεται μιὰ ἰδιαίτερα ἄγνωστη σελίδα τῆς νεότερης ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐπισημαίνεται κυρίως ἡ πίστη καὶ ἡ θέληση τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βόρειας Μακεδονίας στὴν εὐνοϊκὴ ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα του καὶ στὴν τελικὴ ἐπιδίωξη τῶν στόχων του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή του ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγο καὶ τὴν ἐνωσή του μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Μιὰ γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καταστάσεως τῆς Μακεδονίας στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1880-1890 περιέχεται στὸ τρίτο κεφάλαιο τῆς μελετῆς, στὸ ὁποῖο ἐπιχειρεῖται συγκριτικὴ ἀνάλυση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καταστάσεως στὸν μακεδονικὸ χῶρο (1883-1885) μὲ βάση τὴς ἑλληνικὲς καὶ τὶς εὐρωπαϊκὲς ἀρχαικὲς πηγές, περιγράφεται ἡ κατάσταση τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ξένων σχολείων τῆς πόλεως τοῦ Μοναστηρίου στὰ 1883, ἐπισημαίνεται καὶ ἀναλύεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ προἱστορία τῆς ἰδρύσεως τῆς ἱερατικῆς σχολῆς Μοναστηρίου, ποὺ ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστη μέχρι σήμερα, καὶ τέλος ἐρευνᾶται ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση στὴν ἐπαρχία Καστοριάς στὰ 1883.

Τὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἐκτενέστερο τῆς μελέτης, γιὰτι ἐξετάζει ἓνα εὐρὸν θέμα καὶ συγκεκριμένα τοὺς ἀγῶνες τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ βόρειου μακεδονικοῦ χώρου κατὰ τὴν περίοδο 1886-1894. Στὴν πρώτη ἐνότητα ἀναλύονται λεπτομερικὰ τὰ γενικὰ πλαίσια τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ διαστήματος καὶ ἐξιστοροῦνται κυρίως οἱ ἐπιπτώσεις τῆς καταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρουμυλίας καὶ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργανώσεως τοῦ Ἀναστασίου Πηχεῶνα στὴ Βορειοδυτικὴ Μακεδονία καὶ τὸ καθεστῶς τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἐπόμενες δύο ἐνότητες τῆς μελέτης εἶναι ἀφιερωμένες στὴν σκιαγράφηση τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀναστασίου Πηχεῶνα μὲ βάση τὰ ἀνεκδότα ἀκόμη Ἀπομνημονεύματά του καὶ στὴν ἀνάλυση τῶν Πηχεῶνικῶν καὶ τῆς ἀπηχῆσῶς τους στὸν μακεδονικὸ χῶρο. Στὶς ἐνότητες αὐτὲς ἀποκαλύπτονται ἀνάγλυφα μὲ βάση πο-

λυάριθμο άρχαιακό ύλικό οί διαστάσεις πού πήρε τό άγνωστο μέχρι σήμερα στη νεοελληνική βιβλιογραφία επαναστατικό κίνημα του Πηχεώνα. Στά πλαίσια της διερευνησεως της χρονικής αυτής περιόδου εντάσσονται θεματικά και οι επόμενες ενότητες του κεφαλαίου, πού αναφέρονται στην κατάσταση της Βόρειας Μακεδονίας μετά την προσάρτηση της 'Ανατολικής Ρουμελίας, στην παρουσία του έλληνοισμού στις πόλεις και κομποπόλεις της Βορειοδυτικής Μακεδονίας στα 1889 και στους όξεις έθνικούς ανταγωνισμούς στον βόρειο μακεδονικό χώρο (1840-1894).

3. 'Από τη συνοπτική και εύρεια άνάλυση της εργασίας αυτής σε συνδυασμό και με την προσεκτική μελέτη της καμιά άμφιβολία δέν μπορεί νά γεννηθεί ότι πρόκειται έδώ για άξιόλογη συμβολή, σε μερικά δε σημεία της, μοναδική πηγή για θέματα γενικά και λεπτομερειακά, είτε στα σχολικά, είτε στα εκκλησιαστικά, είτε στα κοινοτικά, είτε και στα έθνικά εν γενει θέματα της περιοχής πού αναφέρεται.

α. Στά σχολικά προωθείται επαιτέρω την έρευνα, γιατί στα όσα πενιχρά μέχρι τώρα γνωρίζουμε για την εκπαιδευτική κατάσταση στη Βορειοδυτική Μακεδονία με έπίκεντρο τό Μοναστήρι προστίθενται τώρα περισσότερα και άντιπροσωπευτικότερα του σχολικού και μορφωτικού παλμού των 'Ελλήνων της περιοχής αυτής. 'Ιδιαίτερη σημασία έχει τό ύλικό του για την ιερατική σχολή Μοναστηρίου και για τη συγκριτική άνάλυση της εκπαιδευτικής καταστάσεως στον μακεδονικό γενικότερα χώρο. Δέν εξαντλείται βέβαια τό θέμα του, τελεί ό συγγραφέας εν γνώσει αυτού του πράγματος, αλλά με την επαιτέρω έρευνα θα μπορέσουμε εν καιρψ νά έχουμε πλήρη εικόνα.

β. Στά εκκλησιαστικά Ιστορικά θέματα ώσάυτως έχουμε πολλή νέα ύλη, την όποία ό συγγραφέας άλλοτε εκτιμά θετικά, άλλοτε άρνητικά, αναλόγως πώς θα την παρουσιάζουν οι πηγές του. Θεωρεί από άπόψεως άρχης δεδομένη και άξιόλογη και σχεδόν μοναδική τη συμβολή της 'Εκκλησίας, εν προκειμένψ του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σάν αρμόδιας άρχης, στα εν γενει προβλήματα θρησκευτικής, μορφωτικής και έθνικής ταυτότητας πού άντιμετώπιζαν οι έλληνικές κοινότητες της Βορειοδυτικής Μακεδονίας, άμφιβάλλει όμως σε μερικές εκτιμήσεις του, επειδή άποδίδει σημασία στις λεπτομέρειες είτε άρνητικής συμπεριφοράς μεμονωμένων κληρικών, είτε άντιδικίας μεταξύ προξένων και μητροπολιτών, είτε και διαφόρων εκτιμήσεων μεταξύ Φαναρίου και 'Αθήνας. Στο σημείο αυτό πρέπει νά επαναλάβω ό,τι έπεςήμανα παρόμοιο σε άλλη βιβλιοκρισία μου με την ευκαιρία παρόμοιας άξιόλογης εργασίας, πού συγκεκριμένα τό γνωρίζει ό συγγραφέας. «'Εδώ πρέπει νά γίνη ή διευκρίνισης και νά καταστή σαφές ότι τό Οικουμενικό Πατριαρχείο ούδέποτε ύπήρξεν, ούτε δε και ήτο δυνατόν νά ύπάρξη, δργανον των συμφερόντων της έξωτερικής πολιτικής οιασδήποτε όρθοδόξου χώρας. 'Η οίκουμενικότης και τό πανορθόδοξον κύρος του θεσμού τούτου, άσχετως του γεγονότος ότι υπό 'Ελλήνων, κατόπι μακράς Ιστορικής και κανονικής παραδόσεως, έξυπηρετείται ό θεσμός ούτος, επέβαλλεν εις τό Πατριαρχείο νά άκολουθή και έφαρμογή οχι φυλετικήν αλλά πανορθόδοξον πολιτικήν. 'Εξυπηρετεί π.χ. τά ελληνικά, τά σερβικά, τά ρωσικά κ.λ.π. συμφέροντα και συνειργάζετο μετά των όμοδόξων κυβερνήσεων των κρατών αυτών, καθ' ό μέτρον επέτρεπεν ή πνευματική ύπόστασις και άποστολή τούτου και με γνώμονα την άρχην αυτήν ύπεβοήθει αναλόγως τάς όμοδόξους έθνικάς ομάδας της πνευματικής επικρατείας του, ιδίψ μάλιστα όταν ύφίσταντο τάς προπαγανδιστικάς πιέσεις άλλων όμοδόξων έθνοφυλετικών ομάδων, ά όποιαί κατά κανόνα έστρέφοντο και ήργάζοντο και κατά του κύρους αυτού τούτου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. 'Από της σκοπιάς αυτής θεωρούντες τά πράγματα, δέν γεννώνται άμφιβολία ότι τό Οικουμενικό Πατριαρχείο προσέφερον ύφίστας ύπηρεσίας και τάς καλλιτέρας δυνατάς ευκαιρίας ύποστηρίξεως των επάρχων του εις την Εθρσπαϊκήν Τουρκίαν, όπου διεβίουν τό ελληνικό στοιχείον, τό σερβικό στοιχείον κ.λ.π., τά όποια εξήτουν την συμπάραστασιν της Μητρος Μεγάλης 'Εκκλη-

σίας... Ούτε πρέπει, νομίζω, να αποδίδεται υπερβολική σημασία εις τήν κατ' άνθρωπον αναξιοτήτα Ιεραρχών και διπλωματών εις τήν ενάσκησιν των καθηκόντων των κατά χώραν, αλλά κυρίως πρέπει να αποδίδεται βασική σημασία εις τήν συγκεκριμένην επίσημον και Ιεράν και κανονικήν βούλησιν τῆς Μητρὸς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας και εις τήν ἀταλάντευτον ἔθνικὴν γραμμὴν, παρ' ὅλας τὰς ἐσωτερικὰς και ἐξωτερικὰς δυσκολίας, τῆς Ἐλλάδος, να ὑπεραπισθοῦν ἐκάστη ἀπὸ ἰδίας σκοπιᾶς, ἀλλὰ πρὸς συγκεκριμένον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν, τὰ δίκαια τῶν ὁμοδόξων και ἐν ταυτῷ και ὁμοφύλων χριστιανικῶν κοινοτήτων εις τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ θρόνου»¹.

γ. Στὰ κοινοτικά ζητήματα, γενικότερα στὴν κοινοτικὴ συγκρότηση, ἀλλὰ και στὴν ἀποτελεσματικότητα αὐτῆς τῆς συγκροτήσεως, πολλὰς φορὰς ἀναφέρεται ὁ συγγραφεὺς και δὲν μπορεῖ να κάνει διαφορετικά, ἀφοῦ τὸ κοινοτικὸ σύστημα ἦταν τότε—και εἶναι ἀκόμα στὸν ἑλληνισμὸ ἐκτὸς Ἐλλάδος—ἐνας ἀπὸ τοὺς βασικοὺς θεομοὺς ἐπιβιώσεως τοῦ Γένους. Μὲ βάση τὰ πολλὰ νέα ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα περὶ τῶν κοινοτήτων τῆς Βόρειας Μακεδονίας, ποὺ μᾶς δίδει ὁ συγγραφεὺς, θὰ μπορούσε κάποιος ἀρμόδιος ἐρευνητῆς τῶν κοινοτικῶν θεσμῶν να ἐμβαθύνει περισσότερο γι' αὐτόν, γιατί τὸ ἔργον αὐτὸ σὰν πηγὴ δίνει πολλὰ νεότερα στοιχεῖα.

δ. Ἀλλὰ ἐκεῖ ὅπου ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐργασίας αὐτῆς, σὲ συνδυασμὸ και μὲ τὰ παραπάνω, καταξιώνεται εἶναι ὅτι μὲ βάση ἕνα τεράστιον νέο ὕλικὸν δίδει ἱστορικά, ἀμερόληπτα και ἰσχυρά, ἄσχετα ἀπὸ φραστικοὺς παρυσυμοὺς και ἰδιωματισμοὺς, τὴ σωστὴ ἔθνικὴ πορεία τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς περιοχῆς ἐρευνᾶς του, κάτω ἀπὸ τὸς ἀντιζῶες συνθήκες παντοειδοῦς πίεσεως, ποὺ ὄφισταντο κατὰ καιρὸς αὐτῆς. Εἶναι πραγματικά να ἐκπληθῆσεται ὁ ἀγνώστης πὸς τὸ Γένος στίς ἀκρόρειες αὐτῆς τῆς πολιτιστικῆς και ἔθνικῆς ταυτότητάς του ἐπέζησε ἐπὶ αἰῶνες ἀγωνιζόμενον κατὰ παντοίων ἐχθρῶν, ἀντιπαράθετοντας κύρια τρεῖς πνευματικοὺς θεομοὺς: τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν Κοινότητα, τὸ Σχολεῖον. Σὲ κρίσιμες στιγμῆς αὐτὰ τὰ τρία δημιουργοῦσαν τίς ἰδεολογικὰς προϋποθέσεις θερμῆς ἐνοπλῆς ἀντιπαράθεσεως γιὰ ἄμυνα και ἐπιβίωση. Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς προσφορᾶς τοῦ συγγραφεὺς σὲ τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι ἢ γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον περιγραφῶν τῶν Πηχεωνικῶν. Τὰ Πηχεωνικά ἀποτελοῦσαν μέχρι τὴ δημοσίευση τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἕνα ἐντελὸς ἄγνωστο κεφάλαιον τῆς νεοελληνικῆς ἱστορικῆς βιβλιογραφίας. Πρόκειται γιὰ μιὰ χρονικὴ περίοδον, στὴν ὅποιαν διαφαίνεται ἀνάγλυφα ὁ πρόωρος ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς τῶν Ἑλλήνων τῆς Πελαγονίας και γενικότερα τῆς Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας και ἡ ἐντονη ἐπαναστατικὴ κινητοποίησή του. Τὸ ὄλον αὐτὸ κίνημα συντόνισε και δραστηριοποίησε ὁ Ἀναστάσιος Πηχεών, βασίστηκε σὲ ἑλληνομακεδονικοὺς ἐνοπλοὺς πυρήνες και προετοίμασε τὸ ἔδαφος μαζί μὲ πολλοὺς ἄλλους παράγοντες γιὰ τὴν κύρια φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα.

4. Αὐτὴ εἶναι σὲ εἰδικὲς γραμμῆς ἢ προσφορὰ και συμβολὴ τῆς νέας αὐτῆς ἐργασίας. Βέβαια, ἀδυναμίες, εἴτε μεθόδου ἐργασίας, εἴτε ἐρμηνείας γεγονότων, εἴτε ὁρολογίας, εὐκαίρως ἀκαίρως εὐκολα μποροῦν να ἐντοπισθοῦν και σ' αὐτὴν και ὅποιαδήποτε ἄλλη ἐργασία, καίτοι πάλι μποροῦν και αὐτῆς να ἔχουν τὸν ἀνάλογον ἀντίλογον. Θὰ μνημονεῶσω ἐνδεικτικὰ μερικῆς, π.χ. γίνεται λόγος γιὰ «ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία» ἢ «τελετὴ τῆς λειτουργίας» (σς. 72, 94, 99, 137, 201, 207), ἀντὶ γιὰ «θεία λειτουργία», γιὰ «οὐνιτικὸν δόγμα» (σ. 9) ἀντὶ γιὰ «οὐνιτικὸν ρυθμὸν», γιὰ «ἐπίτροπον και διευθυντὴ τῆς μητροπόλεως» (σ. 257) ἀντὶ γιὰ «ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον» τῆς μητροπόλεως. Ἐπίσης, μπορεῖ να διαπιστώσει κανεὶς ἀνεξέλεγκτὴ παράθεση τοπωνυμῶν, φραστικῆς ἄλλης ὀδεξιότητος, ἀδόκιμον προσδιορισμὸν γεωγραφικῶν ὄρων, σύγχυσις κάποιων ὀνομάτων, γιὰ τὰ ὅποια δὲν δίδει στοιχεῖα,

1. Βλ. «Κληρονομία» 11 (1979) 554-555.

εσφαλμένη μεταφορά και απόδοση ξένων ονομάτων, μη ένιατο μερικές φορές σύστημα παραπομπών. Όλα όμως αυτά, σωστά ή υπερβολικά ή σχολαστικά ή και λεπτομερικά, για τόν όποιοδήποτε καλόπιστο έρευνητή και μελετητή μόνον σάν περιθωριακά μπορούν νά έκτιμηθούν. Γιατί έδω έχουμε έργο πού φανερώνει μεγάλη έρευνητική δραστηριότητα και μόγθο, για δέ τó ζητούμενο, τή συνολική δηλ. ανάλυση τής καταστάσεως του Γένους στη Βορειοδυτική Μακεδονία κυρίως από τó 1878 μέχρι τó 1894, πρής πρωτογενή. Τίποτε άλλο δέν μπορεί, ως έκ τούτου, νά αντίσταθίσει άρνητικά τó θετικό, έπιστημονικά και Ιστορικά και έθνικά, κέρδος από τή δουλειά αυτή.

Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Σεργίου Π. Σιγάλα, μητροπολίτου Γρεβενών, Στο βωμό της 'Ελευθερίας, Γρεβενά 1983, σσ. 102.

Ό σεβασμιότατος μητροπολίτης Γρεβενών Σέργιος, λόγιος κληρικός και καλός ποιμένας σήμερα τής ήρωικής επαρχίας Γρεβενών, με τó έργο του αυτό παρέχει ανάγλυφη εικόνα τής προσφοράς τής Έκκλησίας Γρεβενών τήν περίοδο του Μακεδονικού Άγώνα και στη συνέχεια μέχρι τήν κατοχή και τήν πρόσφατη έθνική αντίσταση. Άποδεικνύει τήν αλήθεια μέσα από πηγές ανέκδοτες μέχρι σήμερα. Είναι πολύ χαρακτηριστικό τó 'Υπόμνημα τής 28 Αύγουστου 1919, πού τó συνέταξε ó μητροπολίτης Γρεβενών Αιμιλιανός Β' με έντολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου, και πού τó δημοσιεύει ó συγγραφέας (σσ. 29-46). Σ' αυτό μνημονεύονται 26 περιπτώσεις κληρικών όλων των βαθμών Ιερωσύνης στην επαρχία Γρεβενών, πού βασανίστηκαν ή μαρτύρησαν υπέρ τής θρησκευτικής και έθνικής ταυτότητας του ποιμνίου τους. Άλλά και τó μοναστήρι του Όσιου Νικάνορος τής Ζάβορδας ούκ όλίγα προσέφερε σέ αίμα και σέ μέσα για τόν αυτό σκοπό. Η προσφορά του συγγραφέα είναι άνεκτίμητη και έπίκαιρη, ευχή μας δέ είναι νά συνεχίσει τήν παρόμοια έκδοτική προσπάθεια, γιατί τó άρχαιακό ύλικό πού διαθέτει ή Έκκλησία Γρεβενών είναι πολύτιμο και τά στοιχεία του πρέπει νά έλθουν στο φώς τής δημοσιότητας.

Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Όσιος Εϋγένιος ó Αιτωλός, Άθήνα 1983, σσ. 186.

Συνιστά έκδοση πρωτοβουλία του λογιού μητροπολίτου Καρπενησιού Νικολάου και αντιπροσωπεύει αξιόλογη συμβολή στο κεφάλαιο τής παιδείας του Γένους στην τουρκοκρατία. Τó πρώτο μέρος τής εργασίας (σσ. 17-82) περιλαμβάνει τή βιογραφική αποκατάσταση του διδασκάλου του Γένους όσιου Εϋγενίου του Αιτωλού και τή διδασκαλική και πνευματική και συγγραφική δράση του στα Άγραφα. Τά βιογραφικά είναι έργο, συγκροτημένο έπιστημονικά, του γενικού επιθεωρητού Παναγιώτου Βλάχου. Τó δευτερο μέρος (σσ. 83-110) περιλαμβάνει τά κατά τήν άγιοποίηση αυτού από μέρους του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως με εισήγηση του μητροπολίτη Καρπενησιού και τής Ιεράς Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, ενώ τó τρίτο μέρος (σσ. 111-183) τήν άσματική άκολουθία. Πρόκειται για άξιόλογη συνολικά έκδοση και μοναδική στο είδος τής Ιστορική πηγή για τήν πορεία τής σχολικής κινήσεως στα Άγραφα επί τουρκοκρατίας.

Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘΑΝ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ